

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра історії держави і права України і зарубіжних країн

Узгоджено:

Проректор з наукової роботи

_____ А.П. Гетьман

С И Л А Б У С

варіативної навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий) рівень

Ступінь вищої освіти – доктор філософії

Галузь знань – 08 «Право»

Спеціальність – 081 «Право»

Харків – 2020

Силабус варіативної навчальної дисципліни «**Актуальні питання історії держави і права**» для аспірантів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 22 с.

Розробник:

Шигаль Денис Анатолійович – доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, кандидат юридичних наук, доцент.

Затверджено на засіданні кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн,

протокол № 6 від 25 червня 2020 р.

Завідувач кафедри

В. Д. Гончаренко

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Анотація програми та основні модулі навчальної дисципліни	9
3. Вимоги викладача.....	12
4. Контрольні заходи результатів навчання.....	13
5. Самостійна робота, показники академічної активності та додаткових освітніх досягнень здобувачів.....	15
6. Інформаційне забезпечення самостійної роботи здобувачів.....	17

1. Вступ

1.1. Данні про викладача, який викладає навчальну дисципліну:

Шигаль Денис Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, режим перебування на кафедрі – згідно графіку консультацій на кафедрі, e-mail: shigal.da@gmail.com.

1.2. Цілі та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є формування предметних компетентностей у сфері методології науки історії держави і права; методики і техніки проведення історико-правових досліджень; поглибленого вивчення найбільш дискусійних і суперечливих питань історії держави і права України та зарубіжних країн; етики викладання історії держави і права як навчальної дисципліни; дослідження теоретико-правового та історико-правового рівнів пізнання, а також розвитку умінь по їх інтегративному поєднанню в ході наукової діяльності.

Завдання навчальної дисципліни:

- виявлення історичних закономірностей в межах предметної сфери науки історії держави і права;
- характеристика методики і техніки дослідження в галузі історії держави і права;
- розкриття сутності діалектичних категорій, що мають значення у контексті історико-правового пізнання;
- формулювання найбільш дискусійних питань загальної історії держави і права;
- розкриття сутності форм держави, а також специфіки революційного та еволюційного шляхів розвитку на конкретних історичних прикладах;

- виокремлення конкретних типів технологічних укладів та відображення їх впливу на динаміку суспільного розвитку;
- аналіз джерел права в контексті еволюції суспільно-економічних відносин.

1.3. Місце навчальної дисципліни в структурі освітньо-професійної програми.

Навчальна дисципліна «Актуальні питання історії держави і права» є складовою освітньо-наукової програми підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії) зі спеціальності 081 «Право» (галузь знань 08 «Право»). Ця навчальна дисципліна є варіативною дисципліною, яку здобувач вільно вибирає для вивчення і яка забезпечує оволодіння додатковими знаннями, навичками і уміннями у сфері методології та науки історії держави і права.

Практичне формування предметних компетентностей цієї дисципліни спирається на знання, уміння та навички, отримані при вивченні насамперед таких навчальних дисциплін як «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Теорія держави і права», «Організація судових і правоохоронних органів». Основні положення цієї навчальної дисципліни можуть застосовуватися при вивченні інших правових дисциплін.

1.4. Опис навчальної дисципліни

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
<p>Кількість кредитів ЕКТС: 7</p> <p>Кількість модулів: 2</p> <p>Загальна кількість годин: 210</p> <p>Тижневих годин: аудиторних – 4; самостійної роботи здобувача - 10</p> <p>Дисципліна варіативна</p> <p>Вивчається в третьому семестрі</p>	<p>Рівень освіти – третій (доктор філософії)</p> <p>Галузь знань – 08 «Право»</p> <p>Спеціальність – 081 «Право»</p>	<p>Модуль 1 Лекції: 18 год. Семінарські заняття: 18 год. Самостійна робота: 90 год.</p> <p>Модуль 2 Лекції: 12 год. Семінарські заняття: 12 год. Самостійна робота: 60 год.</p> <p>Види контролю: – поточний контроль; – підсумковий контроль знань – іспит.</p>

За своїм змістом навчальна дисципліна включає два тематичні модулі: 1) методологія історико-правових досліджень; 2) основні проблеми історії держави і права. Всі розглядувані проблеми мають важливе наукове, юридичне і соціальне значення у сучасних умовах. Вивчення цієї дисципліни забезпечує: 1) набуття розширених, поглиблених і систематизованих знань у сфері методології науки історії держави і права; 2) поглиблене розуміння основних проблемних питань науки історії держави і права.

1.5. Предметні компетентності, які мають бути сформовані в результаті вивчення навчальної дисципліни

ПК–1.	Уміння виокремлювати головні проблеми методології та науки історії держави і права.
ПК–2.	Навички практичного застосування основних і додаткових методологічних підходів науки історії держави і права під час роботи з історико-правовим матеріалом.
ПК–3.	Здатність до формулювання альтернативних поглядів під час оцінювання складних історико-правових явищ.
ПК–4.	Уміння всебічно тлумачити першоджерела з історії держави і права.
ПК–5.	Здатність використовувати під час дослідження головних проблем науки історії держави і права в повному обсязі її методологічний інструментарій.
ПК–6.	Уміння застосовувати основні загальнонаукові та спеціально-наукові методи історії держави і права під час формування теоретичних узагальнень і категоріального апарату юридичної науки.
ПК–7.	Здатність до самостійної роботи з історико-правовими документами та їх компетентного тлумачення.
ПК–8.	Уміння працювати з бібліотечними ресурсами та інформаційними мережами з метою залучення нових джерел з історії держави і права.
ПК–9.	Здатність робити широкі теоретичні узагальнення з актуальних питань історії держави і права та публічно відстоювати власну точку зору.
ПК–10.	Здатність до постійного розвитку мотиваційних навичок з поглиблення знань з історії держави і права.
ПК–11.	Знання методології і специфіки проведення комплексної наукової роботи з історії держави і права.
ПК–12.	Уміння виокремлювати та формулювати найбільш дискусійні питання історії держави і права.
ПК–13.	Уміння характеризувати теорію, методику і техніку основних засобів наукового пізнання, що використовуються історико-правовою наукою.
ПК–14.	Здатність використовувати у повному обсязі під час проведення досліджень історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-типологічний методи спеціально-наукового пізнання.
ПК–15.	Розуміння впливу глобалізації та її наслідків у вигляді інтернаціоналізації права у новітній історії України та зарубіжних країн.
ПК–16.	Уміння виокремлювати головні історичні етапи конституціоналізації українського і зарубіжного права.

ПК–17.	Здатність характеризувати основні способи вирішення юридичних колізій на різних історичних стадіях державно-правового розвитку України і зарубіжних країн.
ПК–18.	Знання герменевтичних прийомів і способів інтерпретації історико-правових документів.

1.6. Результати навчання, які повинен демонструвати здобувач вищої освіти в результаті вивчення навчальної дисципліни

РНС НД–1.1.	Демонструвати знання й розуміння основних етапів становлення і розвитку історико-правової науки.
РНС НД–1.2.	Демонструвати знання й розуміння періодизації історичного процесу глобалізації.
РНС НД–1.3.	Пояснювати способи і можливості застосування загальнонаукових та спеціально-наукових методів історико-правової науки у практичній дослідницькій діяльності.
РНС НД–1.4.	Демонструвати вміння обґрунтовувати і розробляти теорію, методiku і техніку конкретно-проблемних методів історико-правового пізнання.
РНС НД–1.5.	Демонструвати знання і розуміння основних методологічних прийомів інтерпретації історико-правових документів, включаючи методiku їх перевірки на фальсифікацію.
РНС НД–1.6.	Демонструвати розуміння зародження і генезису основних напрямів правової глобалізації та інтернаціоналізації.
РНС НД–1.7.	Визначати складові юридичної техніки, властиві кожному періоду історії держави і права України.
РНС НД–2.1.	Демонструвати знання й розуміння еволюції концептуальних засад осмислення найбільш дискусійних питань історії держави і права.
РНС НД–2.2.	Демонструвати знання й розуміння напрямків історичного розвитку національних правових систем та впливу на них процесів глобалізації.
РНС НД–2.3.	Відшуковувати конкретні приклади взаємодії юридичної науки і юридичної практики на кожному з головних етапів розвитку історії держави і права України і зарубіжних країн.
РНС НД–2.4.	Демонструвати вміння формулювати нові гіпотези та висувати нові точки зору на найбільш дискусійні питання історії держави і права.
РНС НД–2.5.	Проводити на практичному рівні герменевтичний аналіз першоджерел з історії держави і права.
РНС НД–2.6.	Визначати правові механізми реалізації права на різних історичних етапах державно-правового розвитку України і зарубіжних країн.
РНС НД–2.7.	Характеризувати процес правотворчості відповідно до основних схем періодизації історії держави і права України і зарубіжних країн.

2. Анотація програми та основні модулі навчальної дисципліни

2.1. Анотація програми навчальної дисципліни

Модуль 1. Методологія історико-правових досліджень. Об'єкт науки історії держави і права. Предмет історико-правового пізнання. Співвідношення об'єкта і предмета. Поняття історичної закономірності. Види закономірностей. Закономірності виникнення, розвитку і занепаду державно-правових систем. Основні діалектичні категорії. Одиничне – загальне. Явище – сутність. Форма – зміст. Об'єктивне – суб'єктивне. Необхідність – випадковість. Можливість – дійсність. Причина – наслідок. Періодизація історії держави і права як особливий вид систематизації, її поняття. Значення періодизації. Критерії періодизації. Схеми періодизації. Недосконалість будь-якої періодизації. Поняття, функції і значення методології науки історії держави і права. Епістемологія і гносеологія наукового пізнання історико-правової спрямованості. Система методів, що використовуються наукою історії держави і права. Філософські методи. Загальнонаукові методи. Спеціально-наукові засоби пізнання. Конкретно-проблемні методи. Структура наукового дослідження. Поняття технології дослідження. Специфіка наукової роботи з історико-правової проблематики. Методика проведення історико-правового дослідження як сукупність випробуваних методів, прийомів і правил. Етапи реалізації методики. Техніка дослідження. Поняття викладацької етики. Права та обов'язки викладача у викладацькій діяльності. Права та обов'язки студента під час навчання. Повага викладача до всіх учасників навчального процесу. Визнання за студентами права мати власні цінності, думки, а також вільно висловлювати їх. Потреба підтримувати високий рівень компетентності викладача з історії держави і права.

Модуль 2. Основні проблеми історії держави і права. Первісне суспільство і державні форми соціальної організації. Виникнення соціальної нерівності. Становлення держави. Формування права. Загальне й особливе у

виникненні та розвитку держави і права в країнах Стародавнього Сходу і країнах античного світу. Державний лад, форми правління в країнах Стародавнього Сходу. Поняття східної теократії, її основні елементи. Основні риси суспільного ладу в античних державах. Розвиток державного ладу в країнах античного світу. Основні етапи розвитку римського права: найдавніший, класичний і посткласичний періоди. Основні закономірності виникнення й розвитку феодальної держави і права. Загальні та особливі риси феодального суспільства і держави в країнах Європи, Азії та Африки. Роль релігії у феодальному суспільстві. Періодизація історії держави і права середніх віків. Основні закономірності переходу від феодального ладу до буржуазного. Різноманітність шляхів і форм утвердження буржуазної державності і буржуазного права. Періодизація історії буржуазної держави і права. Світ на початку XX ст. Зміни на політичній карті Європи після Першої світової війни. Друга світова війна та її державно-правові наслідки. Нові тенденції у розвитку правових систем. Поява нових галузей законодавства і комплексних галузей права. Вплив міжнародних правових норм на внутрішнє право окремих держав. Активізація кодифікаційної діяльності у Франції та США. Практика консолідованих законів у Великій Британії.

Форми організації освітнього процесу (3 семестр)

№	Назва тем (модулей)	Кількість кредитів в ECTS	Лекції годин	Семінарські (практичні) заняття	Самостійна робота	Контроль
1.	Методологія історико-правових досліджень	4,2	18	18	90	поточний
2.	Основні проблеми історії держави і права	2,8	12	12	60	поточний
	Загальна кількість кредитів та годин	7/210	30	30	150	іспит

3. Вимоги викладача

Для успішного засвоєння навчальної дисципліни «Актуальні питання історії держави і права» здобувачі зобов'язані систематично відвідувати лекції й семінарські заняття, здійснювати підготовку до відповіді на семінарських заняттях з усіх питань відповідного плану семінарського заняття, використовуючи посилання на норми відповідних правових пам'яток. Для об'єктивного оцінювання результатів навчання аспірантів з навчальної дисципліни «Актуальні питання історії держави і права» кафедрою впроваджено критерії оцінювання знань і умінь студентів, які дозволяють диференціювати результати академічної діяльності аспірантів за трьома рівнями: пороговим, типовим та відмінним. Пороговий рівень характеризується здатністю здобувача до відтворення базових знань з курсу навчальної дисципліни, типовий рівень визначається демонстрацією аспірантом аналітичних здібностей, вмінням обґрунтовувати свою позицію з посиланням на історичні факти та правові джерела, відмінний рівень характеризує здатність до глибокого узагальнення та творчого (наукового) осмислення історико-правових явищ.

4. Контрольні заходи результатів навчання

Контроль знань в рамках навчальної дисципліни здійснюється з урахуванням бально-рейтингової системи.

4.1. Розподіл балів між формами організації навчального процесу і видами контрольних заходів

Під час поточного контролю рівень оволодіння компетентностями оцінюється шляхом зарахування балів кожному здобувачу із розрахунку до 20 балів за кожний тематичний модуль навчальної дисципліни (всього за 2 модулі максимум 40 балів). При цьому кількість балів, яку здобувач може отримати за результатами семінарського заняття, може дорівнювати від 1 до 2 балів; за підсумками навчальної діяльності за цей вид роботи аспірант може отримати від 15 до 30 балів. Кількість балів, яку здобувач може отримати за виконання самостійної роботи, може дорівнювати від 5 до 10 балів.

Підсумковий контроль знань і вмінь здобувачів відбувається у формі іспиту, до якого здобувач допускається за наявності не менше 25 балів. Негативною оцінкою самої відповіді на екзаменаційні запитання є оцінка «0 балів», а позитивна оцінка в балах завжди кратна 5 і відповідно може становити 35, 40, 45, 50, 55 або 60 балів. Загальна оцінка утворюється внаслідок складання балів, отриманих ним до іспиту за результатами поточного контролю і на самому іспиті, тобто мінімальною позитивною оцінкою є 60 балів (25+35), а максимальною оцінкою – 100 балів (40+60).

4.2. Шкала підсумкової оцінки знань здобувачів

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за 100 - бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною системою
90-100	A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5

80-89	B	Дуже добре – вище середнього рівня, з кількома помилками	4
75-79	C	Добре – у цілому правильна робота, з певною кількістю незначних помилок	
70-74	D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3
60-69	E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії	
25-59	FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	2
1-24	F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс	

4.3. Методи педагогічного контролю

Поточний контроль знань і вмінь здобувачів стосується оволодіння здобувачами відповідними предметними компетентностями і здійснюється шляхом перевірки результатів самостійної роботи здобувачів, виконання ними конкретизованих викладачем теоретичних і практичних завдань. Такий контроль може здійснюватись різними способами, зокрема шляхом усного опитування, перевірки письмових результатів роботи здобувачів, в тому числі результатів виконання ними тестових завдань.

Іспит проводиться в усній формі шляхом надання відповідей на питання білету. З екзаменаційними питаннями здобувачі мають можливість ознайомитись заздалегідь до іспиту.

5. Самостійна робота, показники академічної активності та додаткових освітніх досягнень здобувачів

Призначення самостійної роботи здобувачів: самостійна робота здобувачів є окремою формою організації освітнього процесу, яка разом із лекціями та семінарськими заняттями має єдину спрямованість на формування у здобувачів предметних компетентностей у сфері історико-правового пізнання, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності. Самостійна робота розглядається як необхідна і важлива умова успішного навчання здобувачів на лекціях і практичних заняттях та успішного вивчення навчальної дисципліни в цілому.

Зміст і форми самостійної роботи здобувачів:

- 1) вивчення рекомендованої літератури, яка стосується історії держави і права;
- 2) підготовка рефератів (оглядів), які відображають основну проблематику науки історії держави і права, що розглядається на лекціях та семінарських заняттях;
- 3) підготовка рефератів (оглядів), які відображають методи і способи вирішення комплексних проблем науки історії держави і права;
- 4) з'ясування сутності історико-правових джерел, а також здійснення їх герменевтичного аналізу відповідно до плану навчальної дисципліни;
- 5) здійснення історико-правових типологізацій за результатами комплексного дослідження визначених за погодженням з викладачем державно-правових явищ і процесів певного історичного періоду;
- 6) здійснення порівняльного аналізу державно-правових явищ і процесів конкретного історичного періоду, а також систематизації і оцінки отриманих результатів;
- 7) вирішення конкретизованих історико-правових теоретичних або

практичних завдань (задач), які запропоновані викладачем;

8) виконання есе на запропоновану викладачем тему;

9) підготовка наукових статей або тез;

10) інші форми індивідуальної роботи за погодженням з викладачем.

6. Інформаційне забезпечення самостійної роботи здобувачів

Основна література:

1. Адо А. В. Место французской революции в процессе перехода страны от феодализма к капитализму / А. В. Адо // Новая и новейшая история. – 1989. – № 3. – С. 29-41.
2. Адо А. В. Французская буржуазная революция конца XVIII в. и ее современные критики / А. В. Адо // Новая и новейшая история. – 1981. – № 3. – С. 14-28.
3. Барг М. А. Великая английская революция в портретах ее деятелей / М. А. Барг. – М. : Мысль, 1997.
4. Барг М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. – М. : Изд-во «Наука», 1984. – 342 с.
5. Бойко І. Джерела права Галицько-Волинської держави (1199-1349 рр.). *Вісник Львівського Університету*. Сер. юрид. 2006. Вип. 42. С. 59–65.
6. Всеобщая история государства и права: учеб. / под ред. К. И. Батыра. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ПБОЮЛ Гриженко Е. М., 2001. – 496 с.
7. Історія конституційного законодавства України / упоряд.: В. Д. Гончаренко. Харків: Право. 2007. С.102–122.
8. Дамирли М. А. Право и история: эпистемологические проблемы (Опыт комплексного исследования проблем предмета и структуры историко-правового познания). – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 456 с.
9. Дашкевич Я. Українські землі в часах Галицько-Волинської державності (кінець X - середина XIVст.). *Пам'ять століть*. 2002. № 4. С. 3–21.
10. Духовна спадщина Київської Русі / редкол. О. В. Александров, А. Г. Баканурський, В. С. Горський. Київ, 1997. 186 с.
11. Законы и категории диалектики : учеб. пособие / Ж. Т. Туленов ; Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова. – Алма-Ата : Б. и., 1969. – 283 с.

12. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов [та ін.]; за ред. Л. М. Маймескулова. – Х.: Право, 2011. – 520 с.
13. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Атіка, 2006. – 256 с.
14. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній Новий час) / за ред. Б. Й. Тищик. – Л.: Світ, 2006. – 696 с.
15. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія / за ред. В. Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2002. – 716 с.
16. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела / упоряд. Г. І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
17. Історія української культури: підруч. / В. А. Качкан, О. Б. Величко, Н. М. Божко та ін.; за ред. В.А. Качкана. 3-є вид., випр. Київ: ВСВ «Медицина», 2016. 368 с.
18. Керимов Д. А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 6-е изд. – М. : Изд-во СГУ, 2011. – 521 с.
19. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. / И. Д. Ковальченко. – М. : Наука, 2003. – 486 с.
20. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: навч. посіб. / В. С. Кульчицький – Львів : Світ, 1996. – 295 с.
21. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / В. С. Макарчук. – 6-те вид., допов. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
22. Музыченко П. П. История государства и права зарубежных стран: история государства и права России: [учеб. пособие: ч. 2] / П. П. Музыченко, К. Н. Витман. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х. : Одиссей, 2004. – 624 с.
23. Остафійчук В. Ф. Історія України: Сучасне бачення: навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Знання-Прес, 2006. 422 с.
24. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. 2-ге вид.,

випр. та допов. Харків: ВД «Школа», 2008. С. 216–230.

25. Ричка В. М. Київська Русь: проблема етнокультурного розвитку (конфесійний аспект). *Український історичний журнал*. 1994. № 10. С. 1-34.

URL: http://resource.history.org.ua/publ/Preprint_1994_10_1

26. Рум'янцев В. О. Українська державність у 1917–1922 рр. (форми і проблеми розбудови). Харків: Основа, 1996. 164 с.

27. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн / М. М. Страхов. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Ін Юре, 2003. – 584 с.

28. Українське суспільство, 1992-2009. Динаміка соціальних змін: зб. ст. / за ред. В. Ворона, М. Шульги. Київ: Ін-т соціол., 2009. 558 с.

29. Федоров К. Г. Історія держави і права зарубіжних країн / К. Г. Федоров. – К. : Вища шк., 1994. – 464 с.

30. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права / З. М. Черниловский. – М.: Юристъ, 2001. – 576 с.

31. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: у 2-х т. / В. Д. Гончаренко. – К. : Ін Юре. – 1998.

32. Хрестоматія по всеобщей истории государства и права / Под ред.: К. И. Батыра, Е. В. Поликарпова. – М. : Юристъ. – 2007.

33. Хрестоматія по истории государства и права зарубежных стран: в 2-х т. / Е. Н. Трикоз; сост. О. Л. Лысенко; отв. ред. Н. А. Крашенинникова. – М. : НОРМА. – 2004. – 816 с.

Бойко О. Д. Історія України: посібник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2002. 656 с.

Додаткова література:

1. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349 – 1569 рр.): монографія / І. Й. Бойко; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 628 с.

2. Борисенко В. И. Курс української історії: 3 найдавніших часів до ХХ

століття: навч. посібник. Київ: Либідь, 1998. 616 с.

3. Ведерникова О. Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика / О. Н. Ведерникова // Государство и право. – 2004. – № 1. – С. 68-76.

4. Відейко М. Ю. Україна: від Трипілля до Антів. Київ: Кріон, 2008. 280 с.

5. Головка О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження. Харків: СІМ, 2005. 448 с.

6. Гороховська О. В. Посягання на життя за кримінальним правом Англії, Франції та ФРН / О. В. Гороховська // Держава та регіони. – 2001. – № 1. – С. 95-100.

7. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні: навч. посібник. Харків: Право, 2007. 280 с.

8. Історія України: підручник / В. М. Литвин. 5-те допов. вид. Київ: Наук. думка, 2010. 831 с.

9. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. Луцьк: Терен, 2007. 456 с.

10. Кульчицький С. В., Мицик Ю. А., Власов В. С. Історія України. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. 595 с.

11. Матвійчук В. К. Вплив позитивних тенденцій кримінального законодавства з охорони довкілля Мексики, Японії, Швейцарії, ФРН, Данії, Швеції, Австрії на вдосконалення норм КК України / В. К. Матвійчук // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 155-158.

12. Сафонов В. Н. Социальное законодательство в США: Историко-правовой аспект / В. Н. Сафонов // Государство и право. – 1999. – № 1. – С. 98-105.

13. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ: Либідь, 1991. 512 с.

14. Титова Н. Логуш Л. Фермерство в США: державний захист прав фермерів / Н. Титова, Л. Логуш // Право України. – 1993. – № 4. – С.30-31.

15. Трудовое законодательство американских штатов в официальной занятости, заработной платы и страхования по безработице // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 100-113.

16. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франция, Германия, Япония) : Сб. законодат. материалов / Под ред. И. Д. Козочкина. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1999. – 352 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет:

1. Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – <http://dspace.nlu.edu.ua/>

2. Наукова бібліотека ім М. Максимовича КНУ Тараса Шевченка – <http://195.68.210.53:8080/xmlui/>

3. Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» – <http://library.onua.edu.ua/>

4. Наукова бібліотека Львівського Національного університету ім. Івана Франка – <http://library.lnu.edu.ua/bibl/>.

5. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua>

6. Офіційний сайт Національної парламентської бібліотеки України – <http://www.nplu.org>

7. Офіційний сайт Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – <http://library.nlu.edu.ua>

8. Офіційний сайт Харківської державної наукової бібліотека імені В. Г. Короленка – <http://korolenko.kharkov.com>

9. Офіційний сайт Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>